

Dr hab. Radosław Olszewski, prof. UŁ
Katedra Postępowania Karnego i Kryminalistyki
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marii Górnickiej
Dopuszczalność postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w świetle gwarancji rzetelnego procesu karnego

I. Prowadzenie postępowania represyjnego wobec nieobecnego uczestnika ma kontrowersyjny charakter, rodząc wątpliwości co do zachowania procesowych gwarancji tego podmiotu, w oczywisty sposób wpływając na układ relacji między nim a organami procesowymi. Pojawić musi się w związku z tym pytanie o dopuszczalność takiego sposobu procedowania oraz, w wypadku odpowiedzi twierdzącej, o zasady, na jakich powinno ono się odbywać. Materia ta, uwzględniając jej znaczenie oraz charakter problemów jurydycznych i faktycznych, które mogą wystąpić w takim postępowaniu, niewątpliwie warta jest analizy. Znaczenie podjętych zagadnień jest doniosłe, a przy tym są one niezwykle interesujące.

Tytuł dysertacji jest prawidłowy i jednoznaczny, jasno zakreślający przedmiotowy zakres rozważań Autorki. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na formułę intytulacji, której główny akcent położony został na kwestię dopuszczalności takiego postępowania. Ta idea ma zresztą wiodący charakter w pracy, jako że w oparciu o analizę tego pojęcia wyodrębniane są i omawiane kolejne wątki rozważań. Taka perspektywa jawi się jako oryginalna, a założenie badawcze, co należy podkreślić już na wstępie, zostało zrealizowane na wysokim poziomie. Mówiąc o pomysle na pracę należy również podkreślić uwzględnienie w niej aspektu rzetelności postępowania jako wzorca, do którego odnoszone są wyodrębnione kwestie. To założenie jest konieczne ze względu na dyskusyjny charakter regulacji kształtującej postępowanie w stosunku do nieobecnych, w aspekcie gwarancyjnej kolizji dóbr. Warte zaznaczenia jest również

sformułowanie, zasługujących na uwagę, wniosków *de lege ferenda*. Ranga podjętego tematu i oryginalny sposób jego ujęcia i realizacji w pełni zasługują na analizę w rozprawie doktorskiej.

II. Dysertację tworzy sześć rozdziałów, wstęp oraz zakończenie. Rozpoczyna ją wskazanie dopuszczalnych form procedowania w stosunku do nieobecnych, biernych stron procesu, tj. oskarżonego oraz podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej. Następnie Doktorantka określa cel swoich badań odnośnie do jednej z nich, tj. nieobecności tych uczestników w procesie w związku z niepoinformowaniem ich o postępowaniu, jednocześnie wskazując, że ze względu na sposób regulacji rozdzielenie tej sytuacji od tej, w której podmiot wie o postępowaniu, ale go unika, niejednokrotnie może okazać się niemożliwe. Odnosi tę sytuację również do innych, wskazanych sposobów postępowania w wypadku nieobecności uczestników, o których odpowiedzialności należy rozstrzygnąć w procesie.

Zasadniczy cel pracy został ujęty jako rozwiązanie problemu naukowego, czy w świetle gwarancji rzetelnego procesu istnienie postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych, stosowanego wobec nieobecnej biernej strony postępowania może być dopuszczalne, jaki powinno ono mieć kształt, czy został on obecnie nadany opisywanemu postępowaniu i co należy zmienić, aby właściwa konstrukcja postępowania była w pełni realizowana (s. 14). Założenie to należy uznać za istotne, uzasadniające przeprowadzenie poświęconych mu badań. Każdy rozdział kończy się podsumowaniem, w którym Autorka przypomina główne wątki i przedstawia swoje stanowisko odnośnie do nich.

Pani Maria Górnicka zadeklarowała na s. 18, że przygotowując dysertację sięgnęła po metody: opisowo-dogmatyczną, historyczną, aksjologiczną, prawnoporównawczą, ekonomicznej analizy prawa, statystyczną oraz systemową.

III. Rozdział pierwszy *Postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych jako odmiana procesu karnego* rozpoczyna się od przedstawienia słownikowych znaczeń pojęć: *nieobecność* i *nieobecny*. W dalszej kolejności Doktorantka

prezentuje sposoby rozpoznawania spraw w stosunku do nieobecnych w ujęciu historycznym, poczynając od rozwiązań obowiązujących w I Rzeczypospolitej, dokonując przeglądu możliwości funkcjonujących w tym zakresie na przestrzeni kolejnych etapów historycznych, poprzez regulacje dwudziestowieczne, zarówno dotyczące postępowań powszechnych, w tym karnych i karnych skarbowych oraz wojskowych. Tę część kończą rozważania dotyczące rozwiązań przyjętych w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r., w tym uchylonego już trybu uproszczonego, a także regulacji przewidujących wyjątki od konieczności osobistego stawiennictwa na rozprawie głównej. Przedstawiono tu również konstrukcje przyjęte w Kodeksie karnym skarbowym, ponadto regulacje dotyczące stosowania środków przymusu oraz z zakresu obrotu międzynarodowego. W dalszej kolejności znalazły się tu, odwołujące się do stanowisk przedstawicieli doktryny, kwestie terminologiczne, a ponadto została omówiona problematyka odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego w procesie karnym skarbowym oraz odrębności postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych wobec postępowania administracyjnego. W podrozdziale 3 zabrakło jednak informacji, w związku ze wskazaniem na s. 77, że do postępowania karnego *sensu largo* należy zaliczyć także postępowanie prowadzone wobec nieletnich, że ustawą z 9 czerwca 2022 r. została przyjęta *ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, zastępująca *ustawę z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich* (w przypisach ani w wykazie na końcu pracy nie znalazł się żaden z tych aktów normatywnych).

Rozdział drugi *Dopuszczalność postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w ewolucji prawa karnego skarbowego* realizuje cel, określony przez Autorkę na początku tej części pracy, tj. przedstawienie bezpośrednich źródeł prawa karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w perspektywie historycznej oraz zestawienie ich z istnieniem lub brakiem wzorca, któremu powinny one odpowiadać, odnosząc się tym samym do jednej z tez pracy postawionych we wstępie (s. 15 i 105). Treść podrozdziału II.1 może jednak zostać uznana za uzupełnienie materii ujętej w rozdziale I.2, na stronach 22-47: *Postępowanie karne skarbowe w stosunku*

do nieobecnych a inne regulacje nieobecności oskarżonego w postępowaniu karnym na przestrzeni dziejów. Pytanie, które nasuwa się w związku z powyższym dotyczy tego, czy nie byłoby zasadne połączenie tych części w jedną jednostkę redakcyjną, być może rozdział o charakterze historycznym?

Kolejny wątek został natomiast poświęcony rozwojowi regulacji określającej normatywne ramy procedowania w stosunku do nieobecnych, przyjętej w Kodeksie karnym skarbowym z 10 września 1999 r. Warte podkreślenia jest odniesienie się przez Autorkę do Konstytucji RP i wskazanie jej przepisów mających gwarancyjne znaczenie w sferze procesu karnego, w tym postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych (s. 135 i n.). Uwzględnione tu zostały również kwestie regulacji prawnych przyjętych w EKPC, MPPOiP oraz aktów normatywnych kształtujących porządek jurydyczny Unii Europejskiej.

W podsumowaniu tego rozdziału Doktorantka stwierdza, że dodatkowe zabezpieczenie interesów oskarżonego lub podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej pozwoli utrzymać odpowiedni balans między ich interesami a interesami finansowymi podmiotu, które to interesy chroni postępowanie karne skarbowe. Jednocześnie spowoduje, że prawo nie będzie mogło łatwo zostać wykorzystane przez konkurencję podatnika, wskazującą przesłanki popełnienia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego w celu pozbycia się podmiotu gospodarczego z rynku. Wydaje się wszak, że takie kategoryczne stwierdzenie Autorki jest nieco na wyrost, jako że są to konsekwencje, które co najwyżej mogą wystąpić, zatem należałoby pisać o nich w takiej właśnie, potencjalnej formule.

Następny rozdział rozprawy ma charakter komparatystyczny. Doktorantka na wstępie wskazała, że punktem odniesienia były porządki kontynentalne oraz system *common law*. W pierwszej grupie dokonała przy tym podziału na porządki prawne, w których wyodrębniono prawo karne skarbowe w aktach normatywnych rangi ustawowej oraz te, w których nie wydzielono legislacyjnie tej materii z aktów prawnych regulujących prawo karne administracyjne, postępowanie podatkowe czy postępowanie karne. Tak więc w pierwszej grupie zostały omówione regulacje prawne obowiązujące w Austrii i Szwecji,

w drugiej natomiast przyjęte w Szwajcarii, Niemczech i Francji. Odnośnie do *common law* analizie poddano zaś systemy prawne Anglii i Walii oraz USA.

Czwarty rozdział dysertacji poświęcony jest niezwykle doniosłej problematyce, jaką jest rzetelność postępowania. Zagadnienie to jawi się jako fundamentalne w gwarancyjnej perspektywie odnoszącej się do sytuacji uczestników postępowania karnego, zarówno w świetle przyjętych rozwiązań normatywnych, jak i sposobów stosowania prawa. Doktorantka zasadnie zatem rozpoczęła ten rozdział od przedstawienia zagadnień terminologicznych, odwołując się do szerokiej gamy poglądów przedstawicieli nauki prawa karnego procesowego. W dalszej kolejności szczegółowo przedstawiła problematykę stosowania aktów prawnych, z których wynikają gwarancje rzetelnego procesu dla postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w świetle działalności organów międzynarodowych, unijnych i polskiego Trybunału Konstytucyjnego. Analizie poddano judykaty Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, ze wskazaniem i omówieniem kryteriów oceny nieobecności oskarżonego. Następnie zaś Pani Maria Górnicka przedstawiła zagadnienie rzetelności postępowania karnego w stosunku do nieobecnych w świetle działalności Komitetu Ministrów Rady Europy, Komitetu Praw Człowieka ONZ, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Trybunału Konstytucyjnego.

W zakończeniu rozdziału Doktorantka podniosła konieczność podjęcia działań ustawodawczych, jako że „treść zasad procesowych, orzecznictwo i doktryna nie pozwalają na rozstrzygnięcie problemów interpretacyjnych lub rozwiązania te nie idą w pożądanym kierunku, a także, jeżeli byłoby to gwarancyjne dla stron procesu, które, bez istnienia regulacji, nie są w stanie wymusić określonych działań organu” (s. 249). Niestety, nie rozwinęła tej myśli, pozostawiając odnośnie do niej niedosyt. Sformułowanie postulatów *de lege ferenda* w podsumowaniu następnego rozdziału oraz zakończeniu rozprawy jako uzupełnienie tego wątku nie wydaje się czytelne.

Ostatni dogmatycznoprawny rozdział pracy poświęcony jest już szczegółowym rozważaniom dotyczącym dopuszczalności postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w Kodeksie karnym skarbowym w świetle gwarancji rzetelnego procesu. Pani Maria Górnicka przyjęła tu szerszy

kontekst, jako że omówiła kolejne uzasadnienia i drogę legislacyjną aktów prawnych regulujących prawo karne skarbowe, począwszy od ustawy z 1926 r. Autorka określiła kryteria tego szczególnego trybu postępowania, drobiazgowo je omawiając, przedstawiając przy tym motywy wyodrębnienia trybów szczególnych. Zajęła się zatem kolejno: spełnieniem warunku konieczności istnienia interesu publicznego uzasadniającego obowiązywanie takiego postępowania, wpływem charakteru i wagi czynu na zgodność postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych z gwarancjami rzetelnego procesu, funkcjonowaniem wymogu staranności w zawiadomieniu o procesie, działaniem wymogu wyznaczenia obrońcy lub pełnomocnika, poszukiwaniem podstaw wymogu pouczenia o prawie do obecności, działaniem warunku konieczności powtórzenia postępowania po stawieniu się nieobecnego, a w ramach tego warunku stawiennictwem w trakcie postępowania oraz stawiennictwem już po uprawomocnieniu się wyroku.

W podsumowaniu tego bardzo ważnego i interesująco opracowanego rozdziału znalazły się wartościowe postulaty *de lege ferenda* oraz, zasługujące na podzielenie stanowisko, że zmiany normatywne w zakresie ukształtowania postępowania w stosunku do nieobecnych pozwoliłoby uznać je za zgodny ze standardami rzetelnego procesu.

Szósty rozdział *Praktyka stosowania postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych* ma empiryczny charakter. Pani Maria Górnicka poddała analizie orzeczenia wydane przez sądy w latach 2013-2020 w postępowaniach w stosunku do nieobecnych, opierając się na danych udostępnionych w elektronicznych bazach prawniczych. Analiza dotyczyła 92 spraw, natomiast w związku z tym, że w dwóch przypadkach wyroki dotyczyły tych samych spraw, analiza objęła 94 judykaty. Autorka poddała ocenie 22 wyodrębnione przez siebie kwestie, przedstawione na s. 368-369. Zaskakująca jest jednak informacja (podana za źródłem wskazanym w przypisie 1791) na temat liczby prowadzonych spraw karnych skarbowych, określona jako około 400 w 2011 r. w skali kraju, podczas gdy od następnego roku miałyby to być kilkadziesiąt tysięcy rocznie, np. 80.000 w 2017 r. (s. 365). Pojawia się w związku z tym pytanie, czy był to faktyczny

wzrost takich spraw czy kwestia statystyczna, wynikająca ze sposobu ich rejestrowania?

Z przedstawionych badań wyłania się obraz wskazujący na niezbyt dolegliwy charakter wydawanych orzeczeń. Pani Maria Górnicka zwróciła również uwagę na wadliwości postępowań w perspektywie gwarancji rzetelnego procesu. W efekcie wyniki tych empirycznych poszukiwań, jak i przeprowadzona w pracy analiza dogmatycznoprawna doprowadziła Doktorantkę do oceny opisywanej instytucji i przede wszystkim do sformułowania w zakończeniu pracy zasługujących na uwagę postulatów *de lege ferenda*, których wprowadzenie, jak deklaruje, pozwoliłoby nadać postępowaniu karnemu skarbowemu w stosunku do nieobecnych kształt zgodny ze standardami rzetelnego procesu, wystarczająco gwarancyjny dla nieobecnego i zachowujący równowagę między interesem fiskalnym państwa a prawem do obrony. Wypełniałoby ono także zasadę proporcjonalności ograniczenia konstytucyjnego prawa do sądu i prawa do obrony. Wypada zgodzić się z wieńczącymi rozprawę doktorską słowami Autorki stwierdzającej, że „Postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych, jako instytucja dolegliwa, powinno być stosowane tylko wtedy, gdy jest to konieczne, przydatne do osiągnięcia ustalonych celów postępowania i tylko w sposób, który jest proporcjonalny do pozyskiwanych z tego korzyści. Osiągnięcie tego stanu wymaga odpowiednio precyzyjnych regulacji” (s. 406), które Pani Maria Górnicka celnie proponuje.

IV. W pracy wykorzystano imponującą liczbę źródeł naukowych obejmującą 412 publikacji, w tym 378 polskich i 34 obcojęzycznych. Autorka sięgnęła również po znaczącą liczbę judykatów, wydanych przez organy polskie, państw obcych oraz międzynarodowe i europejskie. Wśród rodzimych orzeczeń znalazły się wydane przez Sąd Najwyższy: uchwały, wyroki i postanowienia oraz wyroki i postanowienia sądów apelacyjnych, okręgowych i rejonowych. Przytoczono judykaty sądów państw obcych: USA, Austrii i Wielkiej Brytanii, analizie poddano również orzeczenia wydane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, Komitet Praw Człowieka ONZ oraz Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Warto ponadto podkreślić obszerną, liczącą 43 pozycje, bazę projektów ustaw

i sprawozdań z prac legislacyjnych, które miały znaczenie w toku wywodów, uwzględniających w istotnym stopniu historyczny rozwój omawianej instytucji i zmiany, którym podlegała ona na przestrzeni lat w kolejnych aktach prawnych dopuszczających rozpoznawanie spraw pod nieobecność oskarżonego. Podstawę źródłową, na której została oparta rozprawa doktorska, uzupełnia wykaz polskich oraz obcych aktów prawnych, liczący 104 pozycje.

V. Monograficzne opracowanie problematyki dopuszczalności postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w świetle gwarancji rzetelnego procesu karnego należy przyjąć z uznaniem. Pani Maria Górnicka zaprezentowała przemyślaną koncepcję rozprawy doktorskiej, która została konsekwentnie zrealizowana. W swoich rozważaniach ukazała problemy i wątpliwości, jakie towarzyszą interpretacjom omawianych instytucji prawnych. Omawiając kolejne kwestie przytaczała stanowiska przedstawicieli nauki prawa karnego procesowego oraz orzecznictwo sądów, należy jednak podkreślić, że czyniła to prezentując w oparciu o nie własne stanowisko. Opracowanie dowodzi rzetelnej wiedzy Autorki oraz umiejętności swobodnego poruszania się po analizowanych zagadnieniach. Cechuje ją ponadto świadomość licznych uwarunkowań tworzących omawianą materię. Należy podkreślić szczegółowość rozważań, konsekwentnie skupionych wokół przewodniej myśli pracy. Za wartościowe należy przy tym uznać postulaty *de lege ferenda* dotyczące potrzebnych i pożądanych zmian w sferze ukształtowania możliwości rozpoznawania spraw karnych skarbowych podczas nieobecności oskarżonego.

Rozprawa doktorska stanowi zatem kompleksowe ujęcie podjętego zagadnienia. Cechuje ją wnikliwość prowadzonych rozważań, rzetelne wykorzystanie bazy naukowej i orzeczniczej, umiejętność dokonania krytycznej analizy oraz jasno nakreślona perspektywa badawcza. Zważywszy na te cechy dysertacja, stanowiąc monograficzne opracowanie problematyki budzącej kontrowersje i wątpliwości interpretacyjne stanowi ważny głos w dyskusji na temat dopuszczalnych sposobów rozpoznawania spraw karnych, w tym o szczególnym charakterze, jaki charakteryzuje postępowanie karne skarbowe.

VI. Formalna strona dysertacji również została przygotowana na wysokim poziomie. Praca została napisana bardzo dobrą polszczyzną. Jej język jest nie tylko poprawny, ale także komunikatywny i interesujący. Nieliczne uchybienia redakcyjne nie zasługują na prezentowanie ich w recenzji.

Strona dokumentacyjna rozprawy doktorskiej także pozostaje bez zarzutu. Uwagę można odnieść natomiast do znajdujących się na końcu pracy wykazów zawierających orzeczenia, jako że zostały one umieszczone tam bez widocznego klucza, choćby uwzględniającego rangę wskazanych judykatów czy chronologię ich wydawania.

VII. Konkludując, przedłożona dysertacja stanowi oryginalne opracowanie problematyki mającej istotne znaczenie dla nauki i praktyki postępowania karnego skarbowego i szerzej, powszechnego procesu karnego. Zgłoszone uwagi nie obniżają wysokiej oceny całości. Biorąc powyższe pod uwagę wyrażam przekonanie, że przedstawiona przez mgr Marię Górnicką rozprawa doktorska *Dopuszczalność postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych w świetle gwarancji rzetelnego procesu karnego* spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w zw. z art. 179 ustawy z 3 lipca 2018 r. – *Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.), zatem wnoszę o przeprowadzenie dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Łódź, dnia 14 września 2023 r.

dr hab. Radosław Olszewski, prof. UŁ